

ДРУШТВЕНА (ДЕ)КОНСТРУКЦИЈА РОДНОГ ИДЕНТИТЕТА

Сажетак: У раду је приказана аналитичка (де)конструкција идентитетских категорија у чијем су фокусу родне разлике које се посматрају као идентитетска обележја, облици самоидентификације и друштвени конструкти. Посебна пажња посвећена је анализи родног идентитета у контексту теорије родне стратификације, анализи социокултурних процеса и механизма путем којих је род „уграђен” у индивидуалну, интеракциону и институционалну димензију, као и начинима на које се родне неједнакости и родни стереотипи стварају унутар сваке од ових димензија. Један од кључних аспеката одржања, истрајности, али и промене родног система су нашироко распрострањена хегемонистичка културолошка веровања и представе о роду чији су ефекти најевидентнији унутар „социо-релационог контекста”.

Кључне речи: идентитет, род, родна стратификација, родни конфликти и покрети, родни стереотипи

Резултати бројних истраживања (v. Udry 1994, 2000a, 2000b; Udry, Morris and Kovenock 1995; Lopreato 1990; Lopreato and Crippen 1999; Ehrhardt and Meyer-Bahlburg 1981; Hines 1982; Baker 1980; Worthman 1995) говоре у прилог тврдњи да су неке родне разлике у понашању биолошког и неуро-психолошког порекла. Ова истраживања посветила су пажњу утицају хормона на полно диморфичко понашање са посебним освртом на истраживање утицаја пренаталне андрогенизације на родно понашање мушкараца и жена у зрелом добу (v. Udry 1994, 2000a; Udry, Morris and Kovenock 1995). Када је реч о анализи (неуро)психолошких разлика између мушкараца и жена, истраживања су вршена у контексту утврђивања различитих бихевиоралних инклинација, когнитивних стилова и преференцијалних вредности мушкараца и жена (Lopreato and Crippen 1999; Parsons and Bales 1953). Историјске и кроскултурне варијације у родној диференцијацији и стратификацији говоре у прилог тези да друштвени утицаји такође имају значајну улогу при конструисању диференцијалног род-

* anabilinovic@gmail.com

ног идентитета (v. Marini 1990; Risman 2004; West and Zimmermann 1987; Deutsch 2007; Ridgeway and Correll 2004; Collins et al. 1993; Blumberg 1984; Chafetz 1984).

Макросоциолошка теорија родне стратификације

Родна стратификација настаје у ситуацији када се полна диференцијација заснована на биолошким разликама између мушкараца и жена користи као аргумент у прилог родне диференцијације, као процеса културолошког дефинисања одговарајућих положаја, улога и понашања жена и мушкараца (Tarnier 2009:315-316). Теорија родне стратификације фокусира се на родне неједнакости које су производ ситуације у којој чланови друштва једне родне категорије континуирано добијају више вредних ресурса него чланови друге родне категорије (Tarnier 2009: 316). Поједини теоретичари (v. Collins 1971; Collins et al. 1993; Chafetz 1984; Blumberg 1984; Tarnier 2009) виде теорију родне стратификације као погодан интердисциплинарни експланаторни оквир за „друштвено конструисање и условљеност родног идентитета” са посебним фокусом на друштвене процесе на макро и микро нивоу који се посматрају као специфичне детерминанте које непосредно и посредно утичу на стварање и одржање диференцијалног родног идентитета мушкараца и жена

Тумачење настанка система родне стратификације разликује се унутар самих социолошких теорија. Социобиолошке теорије сугеришу да „друштвене структуре и облици понашања који омогућавају генима да се пренесу на наредне генерације, повећавају прилагодљивост јединке, одакле потиче вероватноћа да ће се задржати” (Tarnier 2009: 317). Са социобиолошке тачке гледишта могуће је повући неколико врста аргумената о бихевиоралним разликама између мушкараца и жена, као и структуралним последицама ових разлика. Основа аргумента се своди на претпоставку да је „природна селекција фаворизовала бихевиоралне склоности и уређења друштвене структуре који омогућавају родитељима и њиховом потомству да преживе и да пренесу своје гене” (Tarnier 2009: 317). Тиме диференцијалне родне улоге и нуклеарна породица представљају погодне друштвене обрасце за „преживљавање” гена.

Функционалистичке теорије нуде аргумент врло сличан оном који износе социобиолози, наиме, да је подела рада пружила адекватно решење за основне потребе и преживљавање људске популације. Жене рађају и подижу деца па се чини да и брига о домаћинству проистиче „природно” из ове биолошке чињенице људског живота. Насупрот томе, мушкарци су предиспонирани за послове које жене нису могле да обављају услед бриге о деци. Након што се дошло до овакве поделе рада, она се разрадила и проширила, резултујући устаљеним родним неједнакостима (Blumberg 1984).

Теорије конфликта фокусирају се на категорије моћи и принуде. Сугерише се да су мушкарци, као у просеку јачи и крупнији од жена, путем моћи принуде створили и одржали стратификацију засновану на родној припаднос-

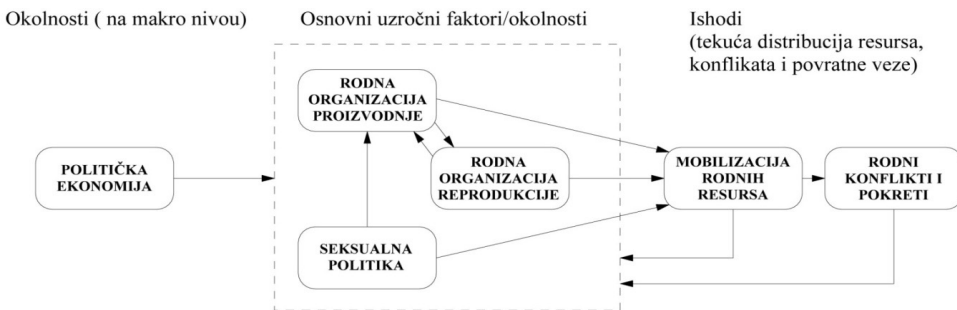
ти. Друге теорије конфликта наглашавају контролу жена над економским ресурсима (v. Blumberg 1984; Chafetz 1984). Наиме, када жене могу да контролишу економска средства, оне стичу моћ и ограничавају степен родне стратификације. Супротно, када немају контролу над економским средствима, губе моћ и подлежу физичкој, политичкој и идеолошкој потчињености (Turner 2009: 319).

Интеракционистичке теорије истичу да се „род учи” и да постаје део самопоимања особе, на начин да се у свакој интеракцији људи понашају у складу са својим идентитетом и правилима понашања за мушкарце и жене (West and Zimmermann 1987).

Иако за сада не постоји „коначан” и свеобухватан теоријски модел родне стратификације, према доступним подацима и процесима могуће је идентификовати неколико кључних делова његове грађе. Једна од најверодостојнијих макросоциолошких конструкција теорије родне стратификације описује везе и повратно деловање пет основних елемената, односно, „блокова” њене грађе: три главна „блока” узрочних фактора и два „блока” исхода у теорији родне стратификације (v. Collins et al. 1993: 187). Три основна блока узрочних фактора представљају најпознатије типове родних теорија: теорију родне организације и сегрегације производње, теорију родне организације репродукције и теорију сексуалне политике. Поједини аутори сугеришу и четврти блок основних узрочних фактора који проистиче из структуре политичке економије (Collins et al. 1993; Chafetz 1984).

Први „блок” исхода у теорији родне стратификације чини мобилизација родних ресурса, са фокусом на ниво мушке и женске контроле стратешких ресурса који проистичу из три главна блока узрочних фактора. Мобилизација родних ресурса се може посматрати и као образац родне неједнакости у било којем временском периоду, која укључује уједно и макродистрибуцију мушке и женске моћи и власништва и идеолошку евалуацију мушкараца и жена. Други „блок” исхода у теорији родне стратификације је степен отворених родних конфликта који су на снази у одређено време (Collins et al. 1993: 187).

Слика 1: Шематски модел теорије родне стратификације

Теорија родне организације и сегрегације производње фокусира се на објашњење економског и социоекономског положаја мушкараца и жена и детерминанте родне сегрегације производне радне снаге. Теоретичарке Ра Блумберг

(Blumberg 1984) и Ченет Чафец (Chafetz 1984) сматрају да је главна независна варијабла која утиче на родну неједнакост посебна (родна) економска моћ, која се, како Блумберг излаже позивајући се на Маркса, схвата као „релативна контрола над средствима производње и расподелом вишка вредности, који су уједно кључне детерминанте статуса жена у одређеном друштву” (Blumberg 1984: 23). И Блумберг и Чафец разматрају факторе који повећавају оно што Блумберг назива „стратешком неопходношћу” женског рада (Marini 1990:105). Оне такође тврде да карактеристике породичне структуре, као што су родословље, патријархални културни образац, систем наслеђивања и локалитет утичу на релативну женску економску моћ, а стога и на степен родне неједнакости.¹

Родна сегрегација производње темељи се на дефинисању посебних врста послова као „мушких”, односно „женских” и на различитом вредновању мушког и женског рада (Chafetz and Hagan 1996). Када постоји родна сегрегација производње, њени ефекти се могу повећати или ублажити условима понуде и потражње. Вредност мушког и женског рада варира са његовом стратешком неопходношћу (Collins et al. 1993), а „моћ преговарања” је најјача у случају када економија има један базични модус опстајања и где је производна радна снага оштро сегрегирана. У неким друштвима ловаца и сакупљача, сакупљање је као типично женски посао доприносило подмиривању и до 80% основних потреба. У сточарским или аграрним друштвима која користе плуг, највећи део економског доприноса долазио је од мушког рада. На страни понуде радне снаге у аграрним друштвима жене су тежиле да постану још више економски активне у случајевима честог одсуства мушкараца на удаљеним ратиштима (Blumberg 1984). У модерном добу су ратовања и ратне жртве утицале на понуду мушке радне снаге и имале снажан ефекат на разбијање родне сегрегације у раду. Паралелни пример се може дати на страни потражње. У индустријским друштвима 20. века експанзија бирократије и плаћених сектора запослења повећава потражњу за женама у административним и професионалним секторима, са негативним ефектима на релативну женску партиципацију у менаџерским и производним секторима. Ово је парадоксални ефекат којим „савремене” економске структуре увећавају родну сегрегацију (Collins et al. 1993: 192).

У литератури историјско-компаративног карактера на тему родне сегрегације производње највише пажње посвећено је компатибилности репродуктивне и производне радне снаге (Chafetz and Hagan 1996), односно, демограф-

¹ Проблематика утврђивања узрока разлике друштава у степену родне неједнакости постала је важна област теоријских и емпијских анализа, чврсто заснованих на анализи преиндустријских друштава (нпр. Gershuny and Robinson 1988; Holter 1971; Chafetz 1984). Један од разлога оваквог фокуса јесте што преиндустријска друштва обухватају највише познатих варијација у степену родне стратификације, од грубо егалитарног до оног у коме изразито доминирају мушкарци. Сакупљачка и хортикултурна друштва у којима су жене биле примарни произвођачи и где је родна равноправност била релативно висока постојала су у више од 99% случајева током три до четири милиона година наше историје (v. Blumberg 1984). Антрополози су генерално сагласни да су комплекснији облици друштвене организације довели до појачане родне стратификације, са кулминацијом доминације мушкараца у индустријским друштвима данашњице (Tamer 2009).

ским и техничких факторима репродукције, наиме, колико је жениног живота утрошено на рађање и подизање деце, што је резултат стопе рађања и времена његовог дешавања (v. Chafetz 1984; Blumberg 1984). Чак и када су технички и друштвени услови погодни за ублажавање везе између пола и одгоја деце не мора доћи до женске релативне аутономије по питању одгоја деце и традиционално повезаних послова у домаћинству. Све док постоје остали услови који оштро раздвајају друштвене идентитете мушкараца и жена и обавијају род идеологијом различитих сфера, наведено ће обликовати и домен рада (Collins et al. 1993: 192-193).²

Теорија родне организације репродукције концентрише се на објашњење демографских процеса, класне и родне организације родитељства, друштвене контроле репродуктивних технологија (Collins et al. 1993: 197) и просечног степена укључености мушкараца и жена у родитељство, који повратно утиче на идеолошку особеност и вредновање родних култура (Hejvud 2005). Суштина наведене теорије лежи у одговору на питање колико времена мушкарци и жене утроше у „репродуктивни рад“ (Collins et al. 1993: 197). Када средински услови и ниво здравствене технологије резултирају високом стопом смртности, јавља се друштвени захтев за високом стопом рађања и тиме жене проводе већи део свог живота у другом стању. Под овим условима јавља се и додатни непожељни циклус, услед тога што високе стопе рађања резултирају високом стопом смртности жена породилца, још више увећавајући свеукупну стопу смртности. Овакав образац није историјска константа (v. Blumberg 1984; Marini 1990; Chafetz and Nagan 1996). Модерно доба је историјски значајно јер се догодило неколико промена у поменутим условима. Више бриге о здрављу и побољшани медицински услови резултирали су редуковањем стопе смртности. Нова технологија употребе стерилизованих бочица за бебе проширила се око 1910. године, надаље ослобађајући мајке за учешће на тржишту рада (Collins et al. 1993: 193).

Жене у 20. веку, ослобођене за рад путем контроле рађања и технологија исхране беба још увек се сусрећу са препрекама које потичу од родне сегрегације радне снаге. Подстрек за употребу ових технологија варира. Наведене демографске и технолошке околности родне организације репродукције ојачане су и увећане друштвеним аранжманима. Тамо где постоји класна стратификација жена, за жене више класе постоји могућност да пренесу бригу о

² Теорија родне организације производње „пати“ од најмање два проблема теоријске природе. Први се односи на питање детерминанти мушке и женске економске партиципације. Другачије речено, сам економски допринос није довољан да осигура да ће особа имати користи од „плодова“ свог рада. Друга проблематичност концепта произилази из схватања на који начин се рад према полу трансформише у родну контролу економских ресурса. Рад жена може бити принудног карактера или његови производи одузети, може се састојати од неплаћеног рада у домаћинству док се мушки рад одвија на тржишту и доноси монетарне ресурсе корисне за ширу размену, или женски рад на тржишту може бити мање плаћен него мушки или бити ограничен на непопуларне секторе тржишта (Collins et al. 1993). Систем власништва такође утиче на то како мушкарци и жене могу контролисати, увећати или преносити сопствене економске ресурсе путем наследства. Код ових процеса се економија „меша“ са политичким условима (Collins et al. 1993: 192).

детету са себе на дадиље, гувернанте или кућну послугу (Marini 1990). Специјализација овог типа била је најзаступљенија у аграрним аристократијама и раном индустријском периоду, док је њен модерни еквивалент делимично бибиситирање (Segalan 2009). Технологија сурогат мајчинства доступна у касном 20. веку представља проширење наведеног класног обрасца, ослобађајући једну класу жена од репродукције, специјализацијом ниже класе жена за њу.

Теорија сексуалне политике фокусира се на историјске варијације у обрасцима политике породичних савеза, односно, на „путеве којима сексуална размена улази у политичке савезе и путеве којима сексуално насиље утиче на остале моделе родне стратификације” (Collins et al. 1993: 196-197). У историјским периодима када није постојала држава, размена брачних партнера међу групама сродника подупирала је систем савеза, у циљу задобијања дугорочних војних савезника који се заједно мобилишу у ратним приликама (Collins et al. 1993: 199). Оваква размена детерминисала је и наслеђивање економског власништва. Нагласак на сексуалном власништву је условљен специфичним економским и војним околностима. У скупинама ловаца и сакупљача и у неким пољопривредним племенима, групна контрола сексуалности је често била минимална и постојао је слободан избор сексуалних партнера, необавезни и ванбрачни секс и чести разводи. Ова друштва постојала су у ситуацији минималне стратификације и милитаризације, било због тога што готово да није било економског вишка који би се искористио за грађење стратификације, било због тога што је популација била раштркана (Blumberg 1984; Collins 1971). Супротно, пољопривредна племена у компетитивним окружењима која су се одликовала ограниченим ресурсима и почетном стратификацијом, тежила су да дају екстремни значај брачним савезима и развију детаљно културу око мушких и женских обавеза у овим системима размене. Милитаризација и стратификација дају подстрек политикама сексуалних савеза само док су породице основне политичке јединице. Први корак у бирократизацији државе представљало је раздвајање од структуре племенског сродства, када већина породица постају деполитизовани субјекти (Collins 1971: 9-17).

Најочљивији ефекат сексуалне политике огледа се у идеологији родне посебности, различитости родног положаја и стога родној сегрегацији производње (Turner 2009). У случајевима изразитог нагласка на сексуалној политици, мушке и женске области су оштро одвојене. Са преокретом у бирократско индустријско друштво, већина околности из блока сексуалне политике се драстично променила: „нестанак политика сексуалних савеза умањило је тенденцију за контролисањем жена као сексуалног власништва, али други структурални извори родних стереотипа и даље истрајавају” (Collins et al. 1993: 201).

Родни конфликти и покрети су један од најдинамичнијих чинилаца теорије родне стратификације. Њихов непресушни извор представљају посебни родни субкултурни идентитети који уједно чине и основу организовања покрета око конфликтних родних интереса (Marini 1990; Hejvud 2005; Ingraham 1994). Конфликти добијају на сложености, драматичности и динамичности утолико што се додатно гранају производећи контрапокрете. У том смислу је најбоља прогноза јачине антифеминистичког покрета претходно постојање

јаког профеминистичког покрета (v. Hejvud 2005). Периоди повишених конфликта у вези родних питања и тема могу мобилисати и мушко насиље ради заштите традиционалне доминације, као у политизованим нападима и силовањима либералних жена у Пакистану, Ирану и Алжиру у 80-им и 90-им годинама 20. века (Collins et al. 1993: 208).

Неколико околности доприноси претварању родног конфликта у отворени покрет борбе за родна права (v. Collins et al. 1993: 209). Прва околност односи се на постојање неједнакости у економској снази и идеологији, али неједнакости које нису најекстремније. Друга се тиче скромног али растућег нивоа ресурса за депривилегован пол, посебно у вишим друштвеним класама, док трећа околност подразумева сегрегирану али добро повезану организацију оба пола, такву да релативно велики бројеви могу формирати колективне мреже (Collins et al. 1993).

Мало је вероватно да ће се историја родне стратификације завршити у блиској будућности. Систем повратних веза, приказаних моделом теорије родне стратификације, у овом случају није укључивао и мноштво егзогених фактора као и промене у тим факторима (стопа смртности, технолошке промене, свеукупну друштвену покретљивост и стратификацију), што наговештава усложњавање модела.

Концептуализација рода као друштвене структуре

Анализирањем рода као друштвене структуре (v. Risman 2004) нуди се концептуални оквир организовања сложених, многобројних начина на који је род постао дефинисан у савременој друштвеној науци, посебно социолошкој. Оваква перспектива посматрања рода своди категорију рода на исту аналитичку основу као што је случај са политиком и економијом, где је фокус одавно на политичким и економским структурама (Risman 2004: 431).

Примену структуралне перспективе у области анализирања рода пратило је неколико проблема теоријске природе. Према структуралним теоријама примењеним на род претпоставља се да би, уколико би жене и мушкарци били изложени идентичним структуралним условима и очекивањима која се стављају пред њихову улогу, емпиријски уочљиве родне разлике нестале (Deutsch 2007; Gershuny and Robinson 1988). Међутим, овим се игноришу интернализациони родни обрасци на индивидуалном нивоу као и очекивања од интеракције која остају „причвршћена за жене и мушкарце због њихове родне категорије” (Risman 2004: 432). Посебан проблем приликом елаборације рода као друштвене структуре јавља се услед непостојања једнообразне дефиниције појма „структуре” (v. Burt 1982; Blau 1977).³

³ Смелсер (Smelser, наведено према Risman 2004) наводи да сви структуралисти деле претпоставку да друштвене структуре постоје изван и мимо индивидуалних жеља или мотива и да бар делимично објашњавају обрасце људског деловања. Изван тога, консензус нестaje. Блау (Blau 1977) се искључиво фокусирао на структурна ограничења по индивидуалном животу. На тај начин је

Теорија структурације Ентони Гиденса (Giddens 1984) је знатно обогатила анализу рода као друштвене структуре, истицањем рекурзивног односа између друштвене структуре и индивидуа. Гиденс прихвата трансформативну моћ људског деловања и наглашава да било која структурна теорија мора бити заинтересована за рефлексивност и акtere интерпретације њихових сопствених искустава. Овакво гледиште сугерише да социјалне структуре обликују индивидуе, али симултано, индивидуе обликују социјалну структуру. Пјер Бурдије у делу *Владавина мушкараца* (Burdije 2001) примењује синтетички приступ у промишљању и проучавању мушке доминације који карактерише као „конструктивистички структурализам”, односно „структуралистички конструктивизам.” Подједнаку пажњу посвећује проучавању објективних структура друштва које независно од воље и свести појединца оријентишу њихове праксе и представе на начин да доприносе репродуковању родних односа, као и проучавању субјективне димензије тих процеса. Како су структурне константе мушке доминације „продукт историјског рада на производњи увек истог”, Бурдије сматра да треба поново изградити историју непрекидног стварања објективних и субјективних структура мушке владавине која се стално остваривала од кад постоје мушкарци и жене и преко које је мушки поредак непрекидно био у ситуацији да се репродукује из године у годину” (Burdije 2001: 115).

Концептуализовати род као друштвену структуру значи анализирати друштвене процесе путем којих је род „уграђен” у индивидуалну, интеракциону и институционалну димензију (v. Risman 2004: 437), као и начине на који се родне неједнакости и родни стереотипи стварају унутар сваке од ових димензија (v. Ridgeway and Correll 2004; Risman 2004; Deutsch 2007).

Када се анализирају преференције за род на индивидуалном нивоу, фокус анализе је на начинима на који су родни идентитети конструисани током раног развоја у детињству, експлицитној родној социјализацији и искуству у одраслом добу. Посебна пажња придаје се интернализацији друштвених обичаја, тренингу родних улога и учењу девојчица и дечака њиховим културолошки пригодним улогама, све у контексту специфичне родне социјализације (Frieze et al. 1978). Социјални и развојни психолози су развили већи број теорија родне социјализације које се примарно разликују по механизму учења понашања: теорију друштвеног учења, когнитивну развојну теорију, теорију обраде информација и теорију идентификације (v. Marini 1990; Holter 1971). Иако се процес по ком се појединци уче понашању адекватном за њихов род може одвијати на већи број различитих начина, садржај онога што је научено генерално зависи од повезаности са преференцијалним типовима понашања у друштву у којем појединац живи (Vensano 2009; Segalan 2009). Социолози и психолози посвећују велику пажњу садржају порука које се путем различитих агенаса социјализације „комуницирају” индивидуама (Segalan 2009; Marini

структура концептуализована као сила која се супротставља индивидуалној мотивацији и која је независна од индивидуалне мотивације. Ова дефиниција структуре намеће јасни дуализам између структуре и деловања, са структуром као органишавајућом и деловањем као избором.

1990). Поједина истраживања (v. Ridgeway and Smith-Lovin 1999) су указала да родитељи третирају дечаке и девојчице другачије и да служе као модели за родно-специфичне улоге и понашање. Школа, група вршњака и масовни медији конституишу друге важне изворе учења родне улоге. Родна социјализација се у одређеном маниру наставља и у зрелом добу преко искустава на радном месту и интеракције са породицом и пријатељима и ширим окружењем. Појединци кроз процес социјализације не уче само друштвено прихватљива понашања, већ уједно интернализују родне стереотипе који подупиру постојећу родну диференцијацију и стратификацију (Ruano-Borbalan 2009). Веровања да су мушкарци и жене другачији имају импликације по њихову уопштену евалуацију, будући да карактеристике које им се припису нису једнако друштвено вредноване.

Када се род посматра у интеракционој димензији, у центар пажње доспевају начини путем којих разлике у родном друштвеном статусу обликују посебне родне културне обрасце који се оснажују у непосредној интеракцији. Из ове перспективе, „род није нешто што јесмо, већ нешто што радимо - doing gender” (West and Zimmermann 1987: 127). Људи делају свесни да ће бити оцењени према томе шта је прикладно као женско и мушко понашање, у складу са нормативним стандардима повезаним са родном категоријом. Нормативни стандарди за мушкараце и жене варирају унутар времена, друштва и друштвене ситуације, али је „прилика за понашање као мушкарац или жена свеprisутна” (Deutsch 2007: 106).

Анализирањем начина на који је род „уграђен” у институционалној димензији пажња се фокусира на организационе праксе и формалне регулације које се тичу родне категорије у бројним областима друштвеног живота (v. Risman 2004: 433). Посебна пажња посвећује се „преради” организационих пракси у циљу осигурања родне неутралности и разбијања родне дискриминације. Поред наведених напора, родна стратификација је упорно обележје већине друштава.

Усвајање родно-специфичног понашања и ставова се осим процесом родно специфичне социјализације наставља кроз процес алокације појединаца на институционалне позиције на бази рода (Marini 1990: 110). Узимајући у обзир да родно специфична социјализација усмерава изборе појединаца тако што утиче на њихове жеље и очекивања, алокација укључује активности других које усмеравају појединце на родно „пригодне” позиције, без обзира на њихове преференције (v. Jacobs 1989; Wagner and Berger 1997; Marini 1990;).

Оно што заиста мотивише одлуке о алокацији није сасвим јасно. Економисти сугеришу да су оне под утицајем процеса „статистичке дискриминације” при чему послодавци покушавају да максимизирају ефикасност на основу перцепције да се продуктивност жена и мушкараца разликује по просеку за различите послове (Phelps 1972; Eskilson and Wiley 1976). Међутим, перцепције о подобности жена и мушкараца за другачије врсте послова се у великој мери базирају на родним стереотипима који су нетачни. Поједини теоретичари сматрају да перцепција родних разлика, заједно са преференцијама о вршењу

заједничког рада са мушкарцима или женама, нарочито преференција мушкараца да раде са мушкарцима (v. Hagen and Kahn 1975; Jacobs 1989) додатно ојачава родне стереотипе и родну дискриминацију⁴.

Родни идентитет у социокултурном контексту

Један од кључних аспеката одржања, истрајности и промене родног система су нашироко распрострањена хегемонистичка културолошка веровања и представе о роду (v. Ridgeway and Correll 2004). Ефекат културолошких представа и веровања о роду је најевидентнији унутар „социо-релационог контекста” који обухвата било коју ситуацију у којој се одвија индивидуално дефинисање у односу на друге индивидуе.

Род је систем за конституисање разлика и организовања неједнакости на основу тих разлика, а широко распрострањена културолошка веровања која дефинишу различите карактеристике мушкараца и жена и како они требају да се понашају представљају централну компоненту родног система. Централни појам овако схваћеног родног система су широко распрострањени родни стереотипи (Deutsch 2007). Имплицитна истакнутост родних стереотипа и представа служе као позадински оквир који под специфичним околностима „подешава” понашање и сопствену евалуацију као и евалуацију других у „родно доследном правцу” (Ridgeway and Correll 2004: 521).

Прожимајућа социо-културна веровања о разликама између мушкараца и жене на специфичан начин „разбијају” конкретно искуство интеракције са мушкарцем и женом као појединцима, у једноставније, апстрактне категорије (Marini 1990: 112-113). Дефиниције мушкараца и жене које постају урезане у те једноставне апстрактне културолошке категорије су оне које најприближније описују мушкараца и жену беле расе, средње класе и хетеросексуалне оријентације. Наведени родни стереотипи су хегемонистички из разлога што су описи мушкараца и жене на који се односе институционализовани у медијима, политици владе и нормативној слици породице (Ridgeway and Correll 2004: 513). Хегемонистичке културолошке представе о мушкарцима и женама резултирају тиме да готово свако у друштву зна ко је и очекује да већина других, ако не сви, имају исте представе и веровања о роду. Особе ступају у друштвену интеракцију која од њих захтева да се одреде према другима, имајући основно очекивање да ће их други третирати по хегемонистичким веровањима о роду. На тај начин хегемонистичка веровања служе као имплицитна правила у „игри родова” у социо-релационом контексту.

Поред хегемонистичких веровања о роду, унутар културе је присутан и алтернативни систем родних веровања. У појединим заједницама у Сједиње-

⁴ Родна пристрасност у процени није доследна у свим ситуацијама. Већа је у процени квалификација него у процени минулог рада. Родни стереотипи имају важну улогу при процени када су критеријуми по којим се појединац процењује двосмислени или у ситуацији мало расположивих информација о учинку појединца (Marini 1990).

ним Америчким Државама веровања и представе о роду су мање родно диференцирана у односу на хегемону норму, као у случају заједнице афроамериканца и представа о тзв. „црном матријархату” (v. Frazier 1940; Dill 1979; Gutman 1975; Dietrich 1975; Staples 1972; 1985; 1987; Josepson 1969; Haskins 2009).⁵ Међутим, имајући у виду широку доступност хегемонистичких културолошких веровања о роду, велика је вероватноћа да ће индивидуе које живе у заједници која дели алтернативна веровања о роду или чији се чланови персонално придржавају алтернативних веровања о роду, бити свесне хегемонистичких веровања о роду (Ridgeway and Correll 2004: 514). Такође је вероватно да ће бити процењени према тим веровањима, како буду улазили у јавну сферу или непознату друштвену средину. Хегемонистичка културолошка родна веровања су изузетно постојан део друштвене реалности који се мора имати у виду у многим контекстима, чак и ако их особа лично не одобрава.

Процес који повезује родне стереотипе и веровања и социо-релациони контекст је аутоматска полна категоризација (Ridgeway and Correll 2004: 514-515), односно социокогнитивни процес у коме се друга особа обележава као мушко или женско. Основу полне категоризације чине физичке разлике међу половима. Међутим, у свакодневном животу, процена пола врши се на основу појава и знакова понашања (нпр. одевања, фризура, боје гласа) који су културолошки подразумевани као физички репрезенти полних разлика (West and Zimmerman 1987). Знајући да ће бити сврстани на такав начин, већина људи веома води рачуна о својој појави на начин да се слаже са културолошким правилима за одговарајући пол, да би осигурали да ће их остали поуздано сврстати у полну категорију чији су припадници по сопственом уверењу.

Истраживања когнитивних психолога демонстрирала су да људи несвесно и аутоматски одређују пол сваке особе са којом имају интеракцију (Blair and Banaji 1996; Brewer and Lui 1989). Та истраживања су истакла да су „мушко” и/или „женско” прва од категорија у коју људи сврставају друге и себе, у социо-релационом контексту, највероватније из разлога што је ова категорија једноставна, бинарна класификација, док су остале класификације обично комплексније. Следеће класификације, као што су оне према старости и про-

⁵ Синтагма „црни матријархат” се употребљавала ’50-их и ’60-их година 20. века као рефлексивна културног обрасца црначких/афроамеричких домаћинстава у којима су се о деци преобладајно бринуле мајке и у којима су очеви биолошке деце били присутни највећи део времена. Међу теоретичарима (v. Frazier 1940; Dill 1979; Gutman 1975; Dietrich 1975; Staples 1972; 1985; 1987; Josepson 1969) постоји јаз између појмања црног матријархата као „владавине жена” и оних који су га сматрали митом који генерише лажни осећај ауторитета додељен црним женама услед њихове партиципације у радној снази и доприноса унутар домаћинства. Оно што се у литератури о „црном матријархату” недовољно истиче је потреба разумевања социјалних услова повезаних са настанком оваквих породица, посебно економских ограничења и притиска који црнци, нарочито из ниже класе, морају поднети (McBroom 1968). Овај притисак економске природе обично резултира дезинтеграцијом црначких породица, из разлога што само породице са мајком као родитељем имају приступ и могућност искоришћавања малог, али континуираног дохотка обезбеђеног од стране државе. У већини јурисдикција, мајке немају ову могућност социјалне помоћи уколико мушкарац живи под истим кровом. Чак и када евентуално нађе посао, муж мора убедити своју жену да је његов посао сигуран као што је њена социјална помоћ, што обично није случај (McBroom 1968: 394-295).

фесији усађене су унутар претходно дефинисаног схватања себе и осталих као „мушко” и/или „женско” (Brewer and Lui 1989). Наведено не значи да је пол неминовно примарни аспект идентитета особе у датом контексту или најснажнија детерминанта њеног понашања. Иако полна категоризација нуди „брзи когнитивни старт” за поимања других у релацији са самим собом, категорија мушкарац и/или жена је исувише генерална, дифузна и апстрактна да би омогућила особи да оде довољно детаљно у процесу одређивања сопства и других у било ком конкретном контексту у циљу деловања у некој ситуацији.

Раса, старост и професија су такође примарни идентитети при одређивању себе и других у готово свим социо-релационим контекстима (Segulo 1997). У многим контекстима управо ови други примарни идентитети имају важнију улогу у одређивању себе и других јер носе специфичније импликације по понашање у датом контексту од полне одреднице. Додатно, већина социо-релационих контекста укључују специфичне улоге за индивидуе, као што су шеф и запослени, које носе детаљна очекивања за понашање релевантно за дату ситуацију. Институционално одређене улоге и идентитети (нпр. продавац и муштерија) су обично у првом плану индивидуине свести о себи и другима, док је пол готово увек „идентитет у сенци” (Ridgeway and Correll 2004: 516). Као резултат, иако је полна категоризација когнитивно примарна за особу у готово сваком социјалном контексту, њен утицај на понашање и процене је варијабилног карактера. Веровање које се везује за одређени пол комбинује се са осталим важним идентитетима, чији се утицаји мере њиховом ситуационом важношћу у циљу обликовања понашања и процене ситуације (Wagner and Berger 1997).

Степен до којег пол као „идентитет у сенци” обликује понашања унутар социо-релационог контекста зависи од изражености пола у датој ситуацији. Повратно, израженост полне категорије зависи од структуре социо-релационог контекста. Израженост пола у одређеној ситуацији варира од скоро занемарљивог до тога да је у фокусу пажње. Емпиријски докази упућују на тврдњу да је пол ефективно изражен у бар два типа социо-релационих контекста (v. Ridgeway and Smith-Lovin 1999; Wagner and Berger 1997): а) у контекстима у којима се индивидуе разликују по полној категорији, као у полно мешовитим ситуацијама; б) у контекстима који су родно класификовани на начин да су стереотипне карактеристике једног или другог пола културолошки повезане са активностима и друштвеним задацима који су централни за дати контекст.

Ова проблематика је обрађена у склопу теорије „стања очекивања” која се фокусира на социо-релациони контекст у којем су индивидуе оријентисане према постизању и извршавању заједничког друштвено вреднованог задатка (Marini 1990: 112; Ridgeway and Correll 2004: 518). Ово укључује већином радни и образовни контекст али и многе неформалне и индивидуално циљно-оријентисане контексте. Када је пол ефективно истакнут у таквом контексту, у теорији се тврди да веровања о вишем статусу и компетенцији мушкараца имплицитно обликују очекивања актера о њиховој сопственој компетентности и способности у поређењу са другима у контексту. Статусно обликована очекивања о компетенцији полова утичу на понашање и евалуацију у самооби-

стињујућем маниру (Wagner and Berger 1997). На пример, када особа говори, ова очекивања утичу на то да ли ће је други слушати или игнорисати оно што има да каже. Тиме ова очекивања утичу на степен до којег мушкарци и жене истичу себе, степен до којег се њихове идеје и становишта уважавају и степен до којег остварују утицај у одређеном контексту (Walker 1994). Ова очекивања у вези компетентности обликована су веровањима о родном статусу и утичу на стварање предрасуда о учинку. Исти учинак, идеја или производ у одређеном контексту може се чинити бољим уколико долази од некога ко је високог статуса, пре него од некога ко је нижег статуса. У једном од истраживања је „родно неутралан” производ за који је речено да је произведен од стране мушкарца и од стране жене, оцењен као бољи када је експлицитно речено да је произведен од стране мушкарца (Swim and Sanna 1996). Када је производ повезан са стереотипно женским доменом (нпр. бригом о деци) родне предрасуде у евалуацији или нестају или благо фаворизују жене, на основу претпоставке о посебним женским родним вештинама.

Закључак

Свеобухватна анализа друштвених утицаја на формирање родних улога и родних идентитета захтева разликовање друштвених процеса који утичу на обликовање родне категорије на макро, мезо и микро нивоу. Анализа историјских и/или кроскултурних варијација у јединицама на макро нивоу омогућава разумевање настанка полне диференцијације и родне стратификације, као и разумевање зашто се појављују у одређеним облицима. Анализа варијација на мезо и микро нивоу омогућава разумевање начина на који родна диференцијација и стратификација условљавају животна искуства жена и мушкараца у оквиру одређеног друштва. У овом контексту пажња се скреће на родно специфичан процес социјализације, као и на родно специфичне ставове, веровања и родне стереотипе, карактеристичне за особен социокултурни амбијент. Оно што је евидентно јесте да индивидуе и поред социјализацијских и структурних ограничења родне улоге прибегавају „идентитетским стратегијама” које говоре у прилог флексибилности и динамичности родних образаца живљења. Квир теорија се нарочито занима за ову проблематику, сугеришући „парадигматски преокрет” на пољу проучавања родног идентитета.

Литература:

1. Baker, S. W. (1980). Biological Influences on Human Sex and Gender. *Signs* 6 (1): 80-96.
2. Blair, I. V. and M. R. Banaji (1996). Automatic and controlled processes in stereotype priming. *Journal of Personality and Social Psychology* 70:1142-1163.
3. Blau, P. (1977). *Inequality and heterogeneity*. New York: Free Press.
4. Blumberg, R. L. (1984). A General Theory of Gender Stratification. In: R. Collins (ed.). *Sociological Theory*. San Francisco: Jossey-Bass, pp. 23-10.

5. Brewer, M. and L. Lui (1989). The primacy of age and sex in the structure of person categories. *Social Cognition* 7: 262-274.
6. Burdije, P. (2001). *Vladavina muškaraca*. Beograd. CID.
7. Burt, R. (1982). *Toward a structural theory of action*. New York: Academic Press.
8. Cerulo, K. A. (1997). Identity Construction: New Issues, New Directions. *Annual Review of Sociology* 23: 385-409.
9. Chafetz, J. S. (1984). *Sex and Advantage: A Comparative, Macro-Structural Theory of Sex Stratification*. New York. Rowman and Allanheld.
10. Chafetz, J. S. and J. Hagan (1996). The Gender Division of Labor and Family Change in Industrial Societies: A Theoretical Accounting. *Journal of Comparative Family Studies* 27 (2): 187-219.
11. Collins, R. (1971). A Conflict Theory of Sexual Stratification. *Social Problems* 19 (1): 3-21.
12. Collins, R., J. S. Chafetz, R. L. Blumberg, S. Coltrane and J. Turner (1993). Toward an Integrated Theory of Gender Stratification. *Sociological Perspectives* 36 (3): 185-216.
13. Deutsch, F. M. (2007). Undoing gender. *Gender and Society* 21 (1): 106-127.
14. Dietrich, K. T. (1975). A Reexamination of the Myth of Black Matriarchy. *Journal of Marriage and Family* 32 (2): 367-374.
15. Dill, B. T. (1979). The Dialectics of Black Womanhood. *Signs* 4(3): 543-555.
16. Ehrhardt, A. A. and H. F. L. Mayer-Bahlburg (1981). Effects on Prenatal Sex Hormones on Gender-Related Behavior. *Science* 211 (4488): 1312-1318.
17. Eskilson, A. and M. G. Wiley. (1976). Sex composition and leadership in small group. *Sociometry* 39: 183-194.
18. Frazier, E. F. (1940). *The Negro Family in the United States*. Chicago: The University of Chicago Press.
19. Frieze, I. H., J. E. Parsons, P. B. Johnson, D. N. Ruble and G. L. Zellman (1978). *Woman and Sex Roles: A Social Psychological Perspective*. London: W. W. Norton & Company.
20. Gershuny, J. and J. P. Robinson (1988). Historical changes in the household division of labor. *Demography* 25: 537-552.
21. Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Berkeley: University of California Press
22. Gutman, H. (1975). Persistent Myths about the Afro-American Family. *Journal of Interdisciplinary History* 6 (2): 181-210.
23. Hagen, R. L. and A. Kahn (1975). Discrimination against competent woman. *Journal of Applied Social Psychology* 5: 362-376.
24. Haskins, R. (2009). Moynihan Was Right: Now What? *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 621: 281-314.
25. Hejvud, E. (2005). *Političke ideologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
26. Hines, M. (1982). Prenatal Gonadal Hormones and Sex Differences in Human Behavior. *Psychological Bulletin* 92 (1): 56-80.
27. Holter, H. (1971). Sex roles and social change. *Acta Sociologica* 14: 2-12.
28. Ingraham, C. (1994). The Heterosexual Imaginary: Feminist Sociology and Theories of Gender. *Sociological Theory* 12 (2): 203-219.
29. Jacobs, J. A. (1989). Long-term trends in occupational segregation by sex. *American Journal of Sociology* 95: 160-173.
30. Josephson, E. (1969). The Matriarchy: Myth and Reality. *The Family Coordinator* 18 (3): 268-276.
31. Lopreato, J. (1990). From Social Evolutionism to Biocultural Evolutionism. *Sociological Review* 5 (2): 187-212.

32. Lopreato, J. and T. A. Crippen. (1999). *Crisis in Sociology: The Need for Darwin*. New Brunswitch (U.S.A.) and London (U. K.): Transaction Publisher.
33. Marini, M. M. (1990). Sex and Gender: What do We Know? *Sociological Forum* 5 (1): 95-120.
34. McBroom, P. (1968). The Black Matriarchy. *Science News* 94 (16): 393-395.
35. Parsons, T. and R. F. Bales (1953). *Family, Socialization and Interaction Process*. New York: Free Press.
36. Phelps, E. S. (1972). The statistical theory of racism and sexism. *American economic Review* 62: 659-661.
37. Ridgeway , C. L. and S. J. Correll (2004). Unpacking the Gender System: A Theoretical Perspective on Gender Belief and Social Relations. *Gender and Society* 18 (4): 510-531.
38. Ridgeway, C.L. and L. Smith-Lowin (1999). The Gender System and Interaction. *Annual Review of Sociology* 25: 191-216.
39. Risman, B. J. (2004). Gender as a Social Structure: Theory Wrestling with Activism. *Gender and Society* 18 (4): 429-450.
40. Ruano-Borbalan, Ž. K. (2009). Izgradnja identiteta. U: Halpern, K. i Ž. K. Ruano-Borbalan. (ur.). *Identitet (I), pojedinac, grupa, društvo*. Beograd. CLIO, str. 5-16
41. Segalan, M. (2009). Sociologija porodice. Beograd: CLIO.
42. Staples, R. (1972). The Matricentric Family System: A Cross-Cultural Examination. *Journal of Marriage and Family* 34 (1): 156-165.
43. Staples, R. (1985). Changes in Black Family Structure: The Conflict between Family Ideology and Structural Conditions. *Journal of Marriage and Family* 47 (4): 1105-1013.
44. Staples, R. (1987). Social Structure and Black Family Life: An Analysis of Current Trends. *Journal of Black Studies* 17 (3): 267-286.
45. Swim, J. K. and L. J. Sanna (1996). He's skilled, she's lucky: A meta-analysis of observer's attributions for woman's and men's successes and failures. *Personality and Social Psychology Bulletin* 22: 507-519.
46. Tarner Dž. H. (2009). *Sociologija*. Novi Sad/Beograd: Mediterran Publishing, Centar za demokratiju.
47. Udry, R. (1994). The Nature of Gender. *Demography* 31 (4): 561-573.
48. Udry, R. (2000a). Biological Limits of Gender Construction. *American Sociological Review* 65 (3): 443-457.
49. Udry, R. (2000b). Crisis in Sociology: The Need for Darwin by Joseph Lopreato; Timothy Cippen. Review by: J. Richard Udry. *Population and Development Review* 26 (3): 597-599.
50. Udry, R., N. Morris and J. Kovenock (1995). Androgen Effects on Woman's Gendered Behaviour. *Journal od Biosocial Science* 27: 359-368.
51. Vensono, Ž. (2009). Socijalizacija i identitet. U: Halpern, K. i Ž. K. Ruano-Borbalan. (ur.). *Identitet (I), pojedinac, grupa, društvo*. Beograd. CLIO, str. 77-81.
52. Wagner, D.G. and J. Berger (1997). Gender and interpersonal task behaviors: Status expectation accounts. *Sociological Perspective* 40: 1-32.
53. Walker, K. (1994). Men, Women, and Friendship: What They Say, What They Do. *Gender and Society* 8: 246-265.
54. West, C. And D. Zimmermann (1987). Doing Gender. *Sex and Society* 1:125-151.

THE SOCIAL (DE)CONSTRUCTION OF GENDER IDENTITY

Summary: This paper presents an analytical deconstruction of identity categories that focus on the gender differences viewed as identity characteristics, forms of personal identification and social constructs. Special attention is devoted to the analysis of gender identity in the context of the theory of gender stratification, analysis of socio-cultural processes and mechanisms through which gender is „embedded” in the individual, interactional and institutional dimensions, as well as the ways in which gender inequality and gender stereotypes are created within each of these dimensions. One of the key aspects of conservation, persistence, and changes in gender systems are widely distributed hegemonic cultural beliefs and ideas about gender whose effects are most evident in the „socio-relational context”.

Key words: identity, gender, gender stratification, gender conflicts and movements, gender stereotypes